

Slike svijeta u školskim klupama Nezavisne Države Hrvatske

Koren, Snježana

Source / Izvornik: **Antijudaizam, antisemitizam i Holokaust u Hrvatskoj, 2020, 129 - 147**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:191152>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-09**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Snježana Koren

SLIKE SVIJETA
U ŠKOLSKIM KLUPAMA
NEZAVISNE DRŽAVE
HRVATSKE

Nezavisna Država Hrvatska proglašena je 10. travnja 1941., a već do kraja te godine na školskim su se klupama našli novi ili prerađeni udžbenici povijesti. Ova kratka analiza pokušava odgovoriti na pitanje kako su u njima prikazani fašizam, nacizam i ustaštvo te je li u njihovim tekstovima bio prisutan antisemitizam.

Fašizam, nacizam i ustaštvo obrađeni su u udžbenicima novog vijeka, a poglavlja posvećena tim pokretima pojavljuju se već u prvome takvom udžbeniku objavljenom 1941. godine (sudeći po događajima koje uključuje, vjerojatno na samom kraju te godine). Autor tih udžbenika bio je Stjepan Srkulj, poznati srednjoškolski profesor i pisac školskih knjiga te zagrebački gradonačelnik u dva mandata (1917. – 1920. i 1928. – 1932.), koji je svoje udžbenike prethodno objavljivao i u Austro-Ugarskoj i u međuratnoj Jugoslaviji. Srkuljev udžbenik *Povijest novog vijeka* iz 1941. na samom je kraju knjige tematizirao fašizam

i nacizam u međuraću, ali i sasvim recentne događaje, primjerice napad na Jugoslaviju i SSSR, proglašenje NDH-a te japanska osvajanja na Pacifiku do kraja 1941. godine. U njemu je ocrтана slika suvremenog svijeta u kojemu se vodi borba za „novi, pravedniji i sretniji poredak” (Srkuļ 303), a na prvoj, zasebnoj stranici tog udžbenika bilo je istaknuto i ustaško geslo „Za dom – spremni”. U prikazima razdoblja ovih tema, ovaj udžbenik, inače siromašan slikovnim priložima, donosi i velike fotografije Mussolinija, Hitlera i Pavelića (Srkuļ 298, 301, 309).

Fašizam je u Srkuļjevu udžbeniku prikazan kao „veliki socijalni pokret”, a Mussolini kao spasitelj koji je izveo Italiju iz krize koja je „potkapala svaki državni autoritet”. Udžbenik hvali Mussolinija zato što je „napustio sva načela godine 1789. o demokratizmu, liberalizmu i parlamentarizmu, sve što omogućuje komunizam i pogoduje komunizmu”. Umjesto toga, „državu mora voditi jedan vođa (*duce*) sa strankom, koja ista načela i koja ima jedina pravo na opstanak u državi”. Srkuļ hvali i ustroj u kojemu država i narod čine „jednu organsku cjelinu”. Pojedinač mora podrediti svoje interese narodnoj cjelini, „radnik i kapital moraju se zajedno naći u radu”, a zadaća je države da sukobljene interese dovede u međusobni sklad. Ocrtava idiličnu sliku političkog života Italije nakon ukidanja parlamentarizma: budući da više nema opozicije, iz javnog života nestale su i prijašnje „krvave stranačke i staleške borbe”. Ističe da je Mussolini osobitu pozornost posvetio odgoju mladeži kojoj se od rane mladosti „ucjepljivao vojnički duh, borbenost i disciplina”. Fašistički sistem Italiju je „opet učinio jednom od najjačih država”. Mussolini je prikazan kao junak – on se „nije dao zastrašiti sankcijama Društva naroda”, osvojio je Abesiniju, proširio talijansko kolonijalno carstvo, pripojio Albaniju te se kao saveznik Trećeg Reicha priključio ratu protiv Engleske i Francuske (Srkuļ 298–300).

Na prikaz fašizma i Fašističke stranke nadovezuje se prikaz povijesti Nacističke stranke, nacističke Njemačke i njezinih prvih osvajanja. Kao i Mussolini, i Hitler je prikazan kao čovjek koji je „spasio njemački narod i državu” od „rasula i propasti” Weimarske Republike. Iako je i Mussolini prikazan u izrazito pozitivnom svjetlu, Srkuljev udžbenik još više ističe Hitlerove kvalitete te se može reći da zapravo njeguje Hitlerov kult. Hitler je opisan kao čovjek „fronte i rada” koji se zarana, još kao radnik „upoznao s pogubnim djelovanjem” marksista i Židova (Srkulj 300–301). Podrobno i pohvalno opisuju se program Nacističke (Nacionalno-socijalističke njemačke radničke) stranke i Hitlerovi planovi, uključujući i one usmjerene protiv Židova:

[...] ukinuće nepravednoga versailleskog i st. germainskoga mirovnog ugovora, da se može obnoviti njemačka država. Iz javnoga, društvenoga i gospodarskog života treba isključiti židove [ovaj udžbenik piše ime Židovi malim slovom, op. a.], nosioce kapitalizma i komunizma, da se uzmogne izgraditi čista narodna država i kultura. Nadalje, treba uvesti jaku narodnu vladu s narodnom vojskom, koja će onda riješiti sva važna socijalna i politička pitanja, rimsko pravo valja zamijeniti s njemačkim i stvoriti narodno njemačko novinstvo, koje je donle bilo u židovskim rukama. U državi ne može nitko uživati zemaljska dobra, a da ne radi, prije svega dolazi država, a onda pojedinci i staleži i njihovi interesi. (Srkulj 301–302)

Udžbenik prikazuje uspon nacista na vlast kao „dugu i žestoku borbu” nakon koje je uz Hitlera pristala „većina njemačkog naroda” pa je on prvo postao „državni kancelar”, a poslije Hindenburgove smrti „kao *Führer*’ (narodni vođa) predsjednikom republike”. Sve je to, kako tvrdi autor, „narod glasovanjem odobrio” (Srkulj 302), iako nacisti na slobodnim izborima nikada

nisu dobili natpolovičnu većinu, a totalitarna se nacistička država stvarala nasiljem, uklanjanjem oporbe te posebnim ovlastima izglasanima Hitleru. Slijedi kratak prikaz recentne povijesti nacističke Njemačke: nakon što je došao na vlast, Hitleru su prvi ciljevi bili „da riješi socijalno pitanje i da njemački narod oslobodi od tereta nepravednog versailleskog mirovnog ugovora”. Obustavio je „ubitačno plaćanje reparacija”, uveo opću vojnu obvezu i zaposjeo Porajnje. Nakon dvije godine Hitler je započeo, kako to formulira udžbenik, „djelo narodnog ujedinjenja pridruživši Njemačkoj” Austriju, sudetske Nijemce te istočnu Prusku. Češku je Hitler stavio pod protektorat Reicha jer je „ometala nastojanja njemačkog naroda oko obnove”, a Slovačka je dobila „slobodu i samostalnost”. Do izbijanja novog rata prema ovom je udžbeniku dovela Poljska jer je odbila „pravedne i vrlo umjerene zahtjeve” koje joj je uputila Njemačka. Štoviše, poljska je vojska uznemiravala njemačke granice pa je Njemačka bila prinuđena „da oružjem zaštititi svoje suplemenike i svoju granicu”. Iako je Njemačka samo štitila svoje „pravedne zahtjeve”, Engleska i Francuska ipak su joj navijestile rat (Srkulj 302–303).

Poglavlje o Drugome svjetskom ratu Srkuljev udžbenik započinje tako da s engleskog i francuskog naviještanja rata Njemačkoj početkom rujna 1939. odmah skače na 1941. kada se „komunistička Rusija” pridružila Engleskoj i Francuskoj. To mu omogućuje da preskoči nezgodnu epizodu sporazuma Ribbentrop–Molotov te njemačko-sovjetske podjele Poljske (isto su činili i poslijeratni udžbenici do početka 1950-ih). Njemačkoj se pridružilo mnogo drugih država, među kojima je, pohvalio se autor, bila i Hrvatska:

Glavni saveznik Njemačke i Hitlera bijaše u Evropi Italija, a u Aziji Japan. Osim toga se Njemačkoj pridružilo još i mnogo drugih država u toj odlučnoj borbi protiv nepravedne plutokracije i barbarskoga

komunizma, koji baciše evropske narode u nevolju i rasulo, za novi, pravedniji i sretniji poredak u svijetu u kojemu će svima narodima, pa i nama Hrvatima, biti jednako osiguran miran razvitak i napredak. U Evropi se Njemačkoj pridružiše još i Hrvatska, Slovačka, Finska, Mađarska, Bugarska, Rumunjska i Španija. (Srkuļj 303)

Slijedi opis njemačkih osvajanja u Evropi do proljeća 1941.: „U tom velikom hrvanju pobjeđuje hrabra i odlično opremljena njemačka vojska protivnike dosada neviđenom brzinom (‘munjeviti rat’).” U dvije kratke rečenice nabrajaju se zemlje koje je Njemačka osvojila (Poljska, Nizozemska, Belgija, Francuska, Danska i Norveška). Francuskoj „ne pomože ni njezina čuvena ‘Maginotova linija’, sva od betona i željeza” (Srkuļj 303).

Srkuļj zatim prelazi na prikaz događaja na istočnoj i jugoistočnoj fronti 1940. i 1941. godine. Ovdje se ipak morao dotaknuti sovjetsko-njemačkog sporazuma iz kolovoza 1939. iako nastoji zamagliti njegovu pravu narav rečenicom čija dva dijela nisu logički povezana: „Sovjetska Rusija je imala s Njemačkom pakt o nenapadanju pa je kod rata s Poljskom odnijela istočni dio Poljske.” Potom je Rusija „zavojštila na Finsku republiku, koja je nakon junačke borbe s ruskim kolosom” morala odstupiti dijelove svojeg teritorija. Slijedi kratak prikaz osvajanja Jugoslavije i Grčke, pri čemu se ističe kako je Hitler „sklopio s Jugoslavijom pakt o nenapadanju, ali ga je Jugoslavija izdajnički pogazila”. Sada je, kako kaže udžbenik, „došla na red Rusija (21. lipnja 1941.)”:

Njemačka vojska prodre preko silnih utvrda glasovite „Staljinove linije” duboko u pozadinu, te potuče komunističku vojsku. U ratu protiv komunističke svjetske opasnosti sudjeluju i dobrovoljačke čete iz mlade

hrvatske vojske, i to kako na kopnu, tako i u zraku i na Crnome Moru.
(Srkuľj 304)

Istovremeno, kako navodi udžbenik, „bije se rat protiv Engleske” u kojemu su „njemačke i talijanske podmornice i zrakoplovi potopili velik dio engleskog brodovlja, a London i važniji engleski gradovi bezbroj su puta bombardirani”. U Srkuľjevu prikazu, Hitler je prikazan kao mirotvorac koji nastoji okončati rat, dok je Engleska ta koja je rat započela i koja odbija njegove ponude i produljuje rat:

Veliki vođa njemačkog naroda Hitler nastojao je što prije dokrajčiti taj strašni rat, te je već dva puta Engleskoj ponudio mir i prijateljsko rješenje spora, i to prvi puta već u početku rata god. 1939., odmah poslije svršetka poljskog rata, ali je Engleska svaki puta hladno odbila plemenitu ponudu Vođe. I tako je, krivnjom Engleske i komunističke sovjetske države, krvavi svjetski rat nastavljen. (Srkuľj 304)

Tako je, u Srkuľjevoj interpretaciji koja je, po svemu sudeći, predstavljala i službenu interpretaciju rata u NDH-u, izgledala borba „za novi, pravedniji i sretniji poredak u svijetu, u kojemu će svima narodima, pa i nama Hrvatima, biti jednako osiguran miran razvitak i napredak”.

Na samom kraju knjige, prikazan je „postanak i propast Jugoslavije” te nastanak NDH-a. Prikaz dvadesetih godina fokusiran je na djelovanje Stjepana Radića (uključujući Radićevu fotografiju na str. 306.) i „katastrofu od 20. lipnja 1928.”. Pavelić se prvi put spominje u vezi s proglašenjem Šestosiječanjske diktature, nakon čega je prikaz usredotočen na njegovo djelovanje i gradi se njegov kult. Kako bi istaknuo zasluge Pavelića i ustaškog pokreta, udžbenik najprije oslikava razdoblje „srpske diktature” kralja Aleksandara u

najmračnijim bojama, nakon čega slijedi „hrvatski risorgimento” pod odlučnim vodstvom Pavelića:

[...] Da sasvim uništi Hrvatsku, Aleksandar I. proglasi 6. I. 1929. diktaturu i nastavi progonom Hrvata. Državu podijeli na devet banovina, a Hrvatskoj (bez Srijema) nametne naziv Savska banovina [zanimljivo je uočiti kako se izostavlja Primorska banovina, op. S. K.]. Zabranjeno je bilo hrvatsko ime, zastava, grb i sve što je sjećalo na našu slavnu prošlost. Hiljade hrvatskih sinova bilo je isprebijano i bačeno u tamnicu, a stotine po srpskim sudovima na smrt osuđeno i strijeljano. Ali Hrvatske i Hrvate nije mogao slomiti. To je u prvome redu zasluga našega Poglavnika dra. Ante Pavelića [naglašeni dio teksta kao u izvorniku, op. S. K.], vođe pravaša, koji je tada bio odvjetnik u Zagrebu i hrvatski narodni zastupnik. On odluči provesti odlučnu borbu protiv srpske diktature i Jugoslavije za oslobođenje hrvatskog naroda i za osnutak vlastite, Nezavisne Hrvatske Države. (Srkulj 307)

Udžbenik potom kratko opisuje kako je Pavelić napustio dotadašnji način političke borbe i otišao u inozemstvo (ne kaže točno gdje) odakle je poveo „oružanu, ustašku borbu za oslobođenje Hrvata od srpskoga ropstva” i „organizirao ustaški pokret za oslobođenje Hrvatske”. Tematizira se i „lički ustanak” 1932. „koji Srbi krvavo ugušiše, počinivši najgora nečovještva”. U jednoj rečenici spominje se „pogibija” kralja Aleksandra u Marseillesu 1934., bez navođenja podataka o atentatu (štoviše, taj se termin i ne spominje), organizatorima atentata i atentatoru. Nastanak Banovine Hrvatske ocijenjen je negativno: Maček je sklapanjem sporazuma s knezom Pavlom „pogazio narodno povjerenje” i tako „prestao biti narodnim vođom Hrvata”.

Sam kraj poglavlja *Nezavisna Država Hrvatska* posvećen je propasti Jugoslavije („posljednje tvorevine versailleskoga mirovnog ugovora, koja se još držala”) te „uskrsnuću Nezavisne Države Hrvatske”:

Vojničkom pobunom male skupine srpskih oficira od 27. ožujka 1941. proglašen je kralj Petar punoljetnim, odstranjeno je namjesništvo i prekršen ugovor, što su ga s Führerom njemačkoga naroda ugovorili predsjednik vlade Dragiša Cvetković i ministar vanjskih poslova Cincar-Marković. Njemačka je na to navijestila rat i provalila u zemlju, a istodobno su Hrvati digli pod vodstvo dra. Ante Pavelića narodni ustanak i pomoću svojih saveznika Njemačke i Italije srušili svoju dvadeset i tri godišnju tamnicu Jugoslaviju i uskrsnuli svoju samostalnu državu.

[...] Dne 10. travnja proglasi po odredbi ustaškoga Poglavnika dra Ante Pavelića (sl. 67) Slavko Kvaternik kidanje sa Srbijom i uskrsnuće nezavisne Države Hrvatske. Dne 15. travnja vratio se je nakon 12 godišnjeg izbjivanja u Zagreb najveći sin Hrvatske i njezin osloboditelj dr. Ante Pavelić i uzeo kormilo Hrvatske u svoje ruke; izveo je djelo veće nego ijedan Hrvat prije njega. (Srkulj: 308–309)

Budući da udžbenički prikaz završava citiranim odlomcima, konkretnih prikaza o tome kako se to „veliko djelo” provodilo u život u udžbeniku nema, čak ni u njegovim kasnijim izdanjima (primjerice, Srkulj, *Poviest novoga vieka*, Zagreb, 1943.). Gotovo da bi se moglo reći da udžbenici iz doba NDH-a predstavljaju ideal današnjih hrvatskih hvalitelja te države: u njima prikaz endehaške povijesti počinje i završava proglašenjem NDH-a, što omogućuje da se tragični događaji koji su uslijedili prepuste zaboravu ili da se prekriju floskulom o „osudi svih totalitarizama”.

Za razliku od pohvala fašizmu, nacizmu, ustaštvu i njihovim vođama koje su koncentrirane u udžbeniku povijesti novog vijeka, antisemitizam je zamjetan u svim udžbenicima – kako onima koji su obrađivali opću povijest starog, srednjeg i novog vijeka, tako i onima o hrvatskoj povijesti. Autor udžbenika za povijest starog i srednjeg vijeka bio je Živko Jakić, još jedan autor koji je prethodno objavljivao udžbenike u Austro-Ugarskoj i međuratnoj Jugoslaviji. U njegovu udžbeniku *Povijest staroga vijeka za V. razred srednjih škola* iz 1942. upadljive su razlike u prikazu židovske povijesti u odnosu na njegov prethodni udžbenik *Povijest staroga vijeka za niže razrede srednjih i sličnih škola sa čitankom* iz 1940. koji se koristio u Banovini Hrvatskoj (te čiji se pre-tisak koristio 1992. u osnovnim školama Republike Hrvatske). U predratnom je udžbeniku židovska vjera u jednoga Boga opisana kao „savršenija od ikoje vjere u staro doba” pa je zato „Palestina i postala kolijevkom kršćanstva”. Učenike se poučavalo da nijedan „stari narod” nije imao „tako divnih knjiga, u kojima se očitovala vjera u jednoga i savršenoga Boga” te da je Biblija, „zbirka krasnih pripovijedaka”, prevedena na „sve kulturne jezike” i „postala svojinom svih stoljeća”. (Jakić 1940: 17–19) U udžbeniku objavljenom u NDH-u, tekst o židovskoj povijesti starog vijeka kraći je, utemeljen na suhim faktografskim podacima i povremeno začinjen napomenama koje su ukazivale na to kako treba promatrati Židove u novim okolnostima. Učenike se tako poučavalo da u „hebrejskoj političkoj povijesti u starome vijeku nema nikakve veličine”, a vjera Židova više nije prikazana kao ishodište kršćanstva niti kao svojina cijelog čovječanstva. Umjesto toga, Židovi su prikazani kao izolacionisti koji su se sami odijelili u vrijeme babilonskog sužanjstva: „U sužanjstvu su boravili 70 godina, i za to se vrijeme, zaslugom proroka, utvrdila njihova vjera i izgradilo se strogo odvajanje od drugih naroda.” (Jakić 1942: 30–32)

Odvojenost Židova od ostalih naroda naglašava se i u Jakićevu udžbeniku *Poviest srednjega vijeka za VI. razred srednjih škola* iz 1943. godine. U njemu se, primjerice, opisuje londonski geto kao dio srednjovjekovnoga grada koji je bio posebno određen za Židove: „U Ghetto vode posebna vrata, koja su noću zatvorena, da ne bi ljudi navalili na Židove i pobili ih.” (Jakić 1943: 144). Na nekoliko mjesta u ovom se udžbeniku navodi da su se posuđivanjem novca bavili samo Židovi jer je kršćanima bilo zabranjeno uzimati kamate, čime se implicira da su kršćani moralno ispravniji od Židova (Jakić 1943: 144, 151, 179). Upravo se lihvarenje, uz „vjerske protivnosti”, prikazuje kao jedan od uzroka „čestih progona Židova”: „Židovi [su] u svojim Getima novčarskim poslovima, koji su kršćanima bili zabranjeni, često i bezdušnom lihvom, stekli veliki imetak”. Progona Židova potom se spominju u kontekstu optužaba za trovanje bunara u vrijeme kuge, a njihov bijeg od progona na Zapadu u Poljsku i Rusiju koristi se kako bi se ponovno istaknulo da su i tamo „opet u svojim rukama skupili sve novčarske i trgovačke poslove”. Na koncu, udžbenik prikazuje i istjerivanje Židova iz Engleske i Španjolske (Jakić 1943: 179–180).

Antisemitizam je vidljiv i u prikazu hrvatske srednjovjekovne povijesti autora Mihe Barade, Lovre Katića i Jaroslava Šidaka *Hrvatska povijest za VIII. razred srednjih škola* iz 1941. godine, prvenstveno u dijelu udžbenika koji potpisuje Lovre Katić, katolički svećenik i povjesničar. Cilj učenja hrvatske povijesti autori su objasnili u predgovoru: tako se potiče domoljublje jer „domovinska ljubav ne može biti u čovjeka, koji ne pozna prošlosti svoga naroda. Nomad, ciganin, nema domovine, jer nema ni predaje dalje od drugoga koljena”. Autori su pozvali „dragu hrvatsku mladež” da uči hrvatsku povijest s „ponosom i radošću”, poručivši im na samome kraju predgovora: „I zato budite s knjigom Hrvatske povijesti – Za dom spremni!” (Barada i dr. 3–4). U prikazu vladavine ugarskoga kralja Andrije II. (koji potpisuje Katić)

opisuje se kako kralj, zadužen zbog svojih ratova i loše uprave, „zapade u ruke bezdušnih židova, kojima proda poreze, a oni kupeći ih oguliše narod” [naglašeni dio teksta preuzet je iz izvornika, op. S. K.]. Ova se tvrdnja dodatno ističe naslovom ovog poglavlja – Židovi zakupili poreze. Kao i u Srkuljevu udžbeniku, narodno ime Židovi i u ovom se udžbeniku sustavno piše malim početnim slovom (no ne i u Jakićevim udžbenicima). U udžbeničkim prikazima povelja ugarskog kralja Andrija II. kojima se uređuju slobode plemstva vizualno su istaknuti članci usmjereni protiv Židova (te su tako i prikazani u citatima). Primjerice, navodi se čl. 24 Zlatne bule iz 1222. godine u kojemu se kaže da „predstojnici kovnica novca, prodavači soli i porezni utjerivači ne smiju nikako biti židovi” (Barada i dr. 94). Koju stranicu dalje (str. 96.), objašnjava se značenje povelje iz 1233. za plemstvo, no u posebnom odjeljku nazvanom Židovsko pitanje (*sic!*) navode se sljedeća četiri članka:

1. Židovi ne smiju ubirati poreza, niti će se uzimati za državne činovnike.
2. Židovi se moraju i vanjskim obilježjima razlikovati od kršćana.
3. Palatin i drugi činovnici imaju paziti na židove.
4. Zabranjen je brak između kršćana i židova.

Srkuljev udžbenik *Povijest novog vijeka* iz 1941. obuhvaća dugačko razdoblje od kraja 15. stoljeća do kraja 1941. godine. U većem dijelu ovog udžbenika upada u oči potpuna šutnja o Židovima i njihovoj povijesti. Ne spominju se, primjerice, židovski znanstvenici i filozofi (poput Barucha Spinoze), afera Dreyfus, pogromi u Ruskom Carstvu. U prilično detaljno prikazanoj vladavini Marije Terezije ne spominje se protjerivanje Židova iz Češke niti se među reformama Josipa II. spominje Patent o toleranciji (ali se zato navodi kako je Josip II. sa svog dvora uklonio sve izlišno i pretvorio ga u „glavni stan”) (Srkulj 144–148). Zato se antisemitske opaske mogu naći u

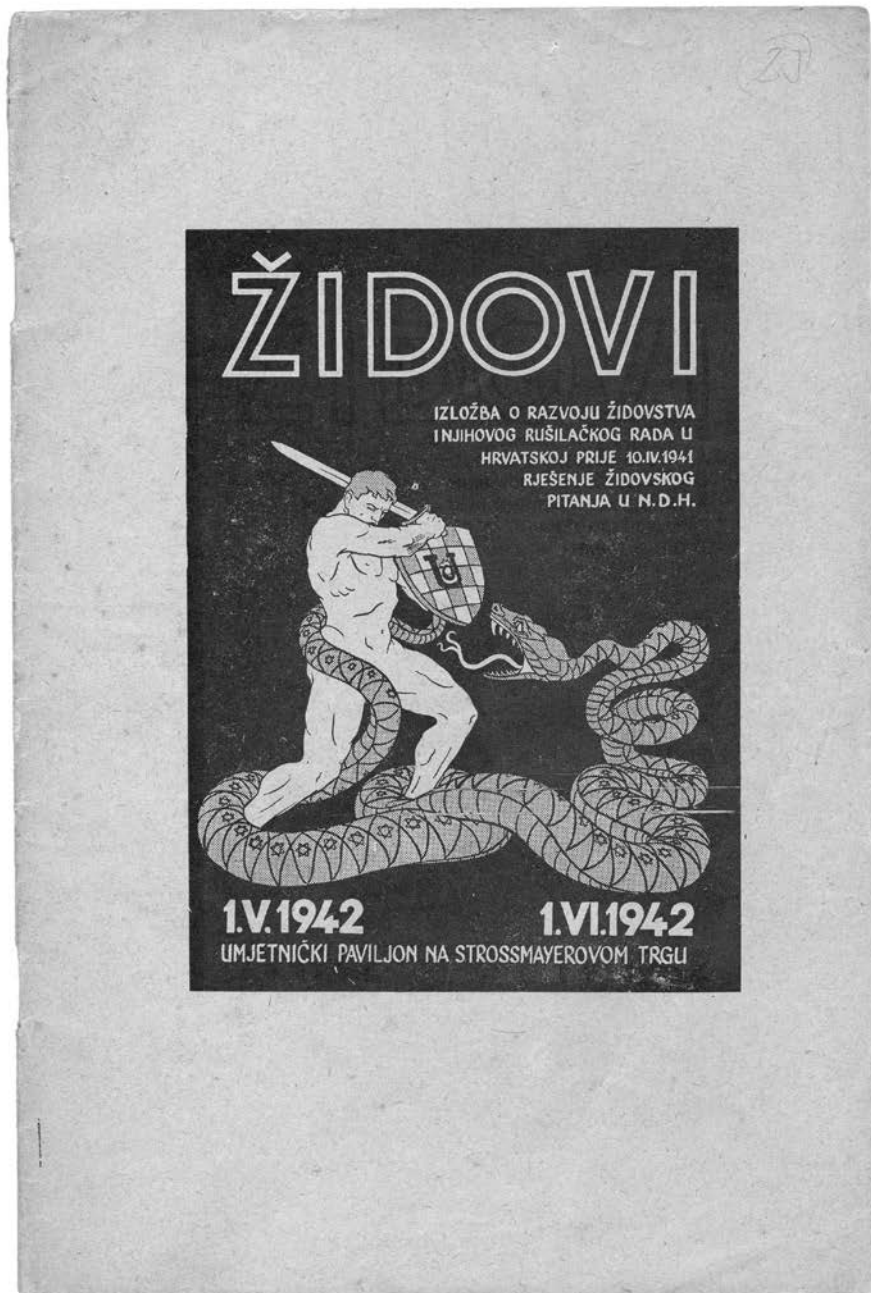
poglavljima koja se bave recentnim zbivanjima, poglavito u prikazu uspona nacista na vlast. Tako se ističe kako se Hitler „zarana upoznao s pogubnim djelovanjem marksista, a vidio je kod toga posla nerazmjerno mnogo židova”. U pozitivnu se svjetlu prikazuju Hitlerove namjere da izgradi „čistu narodnu državu i kulturu” isključivanjem Židova „kao nosioca kapitalizma i komunizma” iz javnog, društvenog i gospodarskog života te osobito iz novinarstva (Srkulj 301–302). Tako se u endehaškim udžbenicima povijesti promiče slika o Židovima kao lihvarima, tlačiteljima i komunistima, istovjetna onoj koju je poticao i nacistički režim, primjerice kada je 1937. organizirao antisemitsku izložbu *Der ewige Jude* (Vječni Židov). U njima, očekivano, nema ni riječi o Nürnberškim zakonima, Kristalnoj noći, deportacijama Židova, napokon ni o genocidu koji se istovremeno s objavom tih udžbenika odvijao u okupiranoj Poljskoj, SSSR-u ili na području NDH-a.

Iako se na prvi pogled čini da je antisemitizam u udžbenicima NDH-a sporadičan, povremene antisemitske opaske treba jasno staviti u kontekst zbivanja u NDH-u. Te su knjige stigle u školske klupe u vrijeme kada je Holokaust bio u punom zamahu. Židovi se 1941. i 1942. masovno deportiraju u logore smrti i koncentracijske logore na području NDH-a kojima su upravljale ustaške vlasti, a od kolovoza 1942. do svibnja 1943. i u nacističke logore smrti, ponajviše u Auschwitz. Između proljeća 1941. i svibnja 1943. – u vrijeme kada su objavljivani ovi udžbenici – ustaški režim i nacisti, provodeći svoje genocidne namjere, uništili su većinu židovskih zajednica na području NDH-a. Zato se postavlja i pitanje odgovornosti autora tih udžbenika za napisanu riječ. U proučavanju i poučavanju Holokausta, uvriježila se podjela suvremenika tih zbivanja u četiri kategorije: žrtve, počinitelji zločina, spašavatelji i (pasivni) promatrači. Kojoj od tih četiriju kategorija pripadaju autori analiziranih udžbenika?

Udžbenici povijesti iz NDH-a, sa svojim antisemitizmom, pohvalama fašizmu i nacizmu, kultom Mussolinija, Hitlera i Pavelića te poricanjem vrijednosti demokracije i parlamentarizma, trebali bi biti poučno štivo svima onima koji i danas smatraju postojanje NDH-a pozitivnom povijesnom činjenicom te tvrde kako čin stvaranja države treba odvojiti od ustaškog režima. Države nisu fenomeni koji nastaju neovisno od ljudskog djelovanja niti ih se može odvojiti od vremena u kojemu su nastale ili od ljudi koji su ih vodili. Ustaški režim bio je kolaboracionistički, a NDH kvislinška tvorevina, saveznica fašističke Italije i nacističke Njemačke (što endehaški udžbenici otvoreno ističu i hvale). Njihovu je ideologiju usvojila i promicala u svojim školskim knjigama, ali, još važnije i pogubnije, i svakodnevno provodila u svojim djelima.

S ciljem jačanja protužidovskih osjećaja među Hrvatima, pogotovo Zagrepčanima, vlasti su u svibnju 1942. organizirale izložbu koja je trebala prikazati opasnost koja dolazi od Židova, kako domaćih, tako i onih u svijetu, napose u zemljama s kojima su Sile Osovine bile u ratu. ►

HPM/MRNH-T-9730

Osim što je nudila uobičajene stereotipe o Židovima kao bogatim, egoističnim pokvarenjacima i onaj o njihovu tobožnjem izgledu, izložba je imala za cilj prikazati židovstvo kao opasnost za mir u svijetu.

MSO

Židovi u Hrvatskoj optuživani su da ne znaju hrvatski, što je prikazano i na karikaturi na kojoj baš ništa nije smiješno. Ispod gornjeg teksta koji kaže da u Hrvatskoj više nema mjesta za Židove stoji pitanje: Moric, kud sad? U vrijeme izložbe većina Židova već je bila u koncentracijskim logorima, mnogi su bili već ubijeni, a svi opljačkani. „Moric” je prikazan kako bos i s vrećicom u ruci (sjetimo se hrvatskih izbjeglica s vrećicama za Domovinskog rata) traži nove zaštitnike, a oni se prikazuju kao Churchill, Roosevelt i Staljin. „Moric” nato kaže: „Ja si ga sebi izabrala novi Mojsije!” Plakat završava konstatacijom da Židovima kod ove trojice teče med i mlijeko, ali zato po njima padaju osovinske bombe.

HPM/MRHH-F-11725

▲ Izložba je organizirana i u Osijeku, odakle su Židovi također bili već odvedeni u logore ili pobijeni. Stanovništvo okolnih sela, kako se vidi po fotografiji, dovođeno je na razgledavanje izložbe, ali teško je reći kakvo je bilo njezino djelovanje, kao što je teško procijeniti u kojoj je mjeri hrvatsko seljaštvo bilo antisemitski raspoloženo.

MSO

Osim kroz školski sustav i udžbenike, režim je i organizacijom učeničkih posjeta protužidovskim izložbama nastojao hrvatskoj mladosti usaditi što veću odbojnost prema Židovima. S obzirom na to da je plan bio istrijebiti Židove na području NDH-a, a najvećim je dijelom u svibnju 1942. već bio ostvaren, postavlja se pitanje razloga takva propagandnog nastojanja. Osim ulizivanja Nijemcima, možda se željelo animirati mlade Hrvate za borbu protiv Saveznika koji su prikazivani kao zaštitnici Židova, ali ujedno i kao sredstvo njihove svjetske moći. ►

MSO

